

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), VI/1 (2021), s. 45-62

OSMANLI ARNAVUTLARININ ABD'DE SOSYAL, SİYASİ VE EKONOMİK FAALİYETLERİ (1870-1912)*

Ali ASLAN**

Özet

Bu makale 1870 ve 1912 yılları arasında Osmanlı Arnavutlarının Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sosyal, ekonomik ve siyasi faaliyetlerini incelemektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyanın pek çok bölgesinden insanlar çeşitli nedenlerle ABD'ye göç etmişlerdir. Osmanlı Arnavutları da başta ekonomik olmak üzere sosyal ve siyasi nedenlerle ABD'ye göç etmişlerdir. Bu çalışma, Osmanlı Arnavutlarının ABD'ye göç etme nedenlerini, Osmanlı yönetiminin bu duruma müdahalesini Osmanlı arşiv belgelerini de kullanarak ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Ayrıca Arnavutların ABD'deki kültürel organizasyonları, siyasi ve ekonomik faaliyetleri; göç komisyon raporları, arşiv belgeleri ve 1910-1920 nüfus sayımlarından elde edilen verilerle incelenmektedir. Bu makalede Osmanlı Arnavutlarının öncelikle ekonomik amaçlarla ABD'ye göç ettikleri daha sonra bir grup aydının mücadelesi sonucunda milli bir bilinç edindikleri iddia edilmektedir. Ayrıca Osmanlı yönetiminin de bu siyasi faaliyetlerden haber olduğu ve gelişmeleri dikkatle izlediği tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Arnavut Göçü, Göç, ABD, Osmanlı Devleti, Arnavutluk*

---

* Bu makale, Marmara Üniversitesi OAE Ekonomi Politik bilim dalında çalışılan "Arnavutluk'tan Yeni Dünyaya Göç ve Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumu (1870-1912)" adlı doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

*** Marmara Üniversitesi OAE Ekonomi Politik bilim dalında doktora öğrencisi, e- mail: aliaslan2811@gmail.com. Orcid ID: 0000-0002-8378-030X.

SOCIAL POLITICAL AND ECONOMIC ACTIVITIES OF OTTOMAN ALBANIANS IN THE USA (1870-1912)

Abstract

This article examines the social, economic and political activities of Ottoman Albanians in the United States. From the late 19th century onwards, many people from different regions of the world emigrated to the USA. Ottoman Albanians also emigrated to the USA for social, political and predominantly economic motivations. This study highlights the reasons for the emigration of Ottoman Albanians to the USA and Ottoman administration's attitude toward this process according to the evidence from Ottoman Archives. In addition, the cultural organizations, political and economic activities of Ottoman Albanians in the USA are examined through data obtained from Reports of the Immigration Commission, Ottoman Archive and 1910-1920 census records. In this article it is claimed that Ottoman Albanians emigrated to the USA primarily for economic purposes and then acquired national consciousness as a result of Albanian intellectuals' social and political struggles. Additionally, it is revealed that the Ottoman administration was aware of these political activities and followed the developments attentively.

Key Words: *Albanian Migration, Migration, USA, Ottoman State, Albania*

Giriş

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın pek çok yerinden ABD'ye çeşitli nedenlerle önemli miktarda göç gerçekleşmişti. ABD'de gelişen teknolojiyle büyüyen sanayi merkezlerinde ve yine önemli ilerleme kaydeden tarım gibi alanlarda ortaya çıkan işgücü açığı göçün ekonomik nedenleri arasındaydı. Ekonomik nedenlerin haricinde siyasi baskılardan ve çeşitli yükümlülüklerden kaçmak veya yeni siyasi mücadeleler yürütmek amacıyla diaspora oluşturmak için de göç edilebilmekteydi. Elbette bütün bunların dışında eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmak, yeni yerler görmek ve oralarda yaşamak gibi amaçlarla göç edenlerin bulunması da muhtemeldi.

1911 yılında ABD'de yayımlanan göç komisyon raporlarında göçmenler geldikleri bölgele-re ve yıllara göre "eski" ve "yeni" olarak ikiye ayrılmıştı (Reports of the Immigration Commission Vol. 1, 1911;177). Eski göçmenler; 1819-1883 arasında göç etmiş olan Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar, Almanlar, İrlandalılar, İskandinavlar, İskoçyalılar ve Gallerliler'dir. Yeni göçmenler ise genel olarak 1883 yılından sonra yoğun olarak göç etmeye başlamış olan Ermeniler, Bohemyalılar, Yunanlılar, Yahudiler, Kuzey ve Güney İtalyalılar, Polonyalılar, Portekizliler, Bulgarlar, Sırplar, Karadağlılar, Slovakyalılar, İspanyollar, Suriyeliler ve Türklerdir. Göçmenlerin bu şekilde ikiye ayrılmasında çalıştıkları sektörler, elde ettikleri kazançlar ve eğitim durumları gibi faktörler rol oynamaktaydı. Eski göçmenler genellikle daha eğitilmiş, İngilizce konuşabilen ve sisteme uyum sağlayabilmiş kimseler iken yeni göçmenler daha fazla para biriktirebilmek için yakınlarıyla kalabalık evlerde bir arada yaşayan çoğunluğu vasıfsız işçilerden oluşan eğitim düzeyi düşük insanlardan meydana gelmekteydi (Reports of the Immigration Commission Vol. 1, 1911;499-500). Yine bu komisyon raporuna göre 1876 ile 1910 yılları arasında ABD'ye gelen göçmen sayısı 18.814.958 idi. Bu çalışmaya konu olan Osmanlı Arnavutları da hem zaman dilimi hem de göç ettikleri bölge açısından yeni göçmenler kavramının içine girmektedir. 1911 yılında ABD yönetimi göçmenlerle ilgili göç komisyonlarına onlarca cilt tutan çalışmalar yaptırmış ve ülkelerinde bulunan göçmenleri ırkları, geldikleri yıllar, kaldıkları süre, çalıştıkları sektör, elde ettikleri kazanç, yaşadıkları yerler ve bu yerlerin durumu, yoğunluğu gibi pek çok detaylı veriyi istatistik halinde hazırlamıştır. Göçmenlerin aileleri ile ilgili bilgiler, finans durumları, paralarını nerede tasarruf ettikleri, evli ya da bekar olup olmadıkları yine bu komisyonların incelediği durumlar olmuştur. Sektörlere göre göçmenlerin kazançları, doğum yerlerine ve yaşadıkları şehirlere, yaş ve cinsiyetlerine göre de ayrıca araştırılmıştır. Göçmenlerin sosyal yaşamları, suç dünyası ile ilişkileri, toplumsal sorun oluşturabilecek davranışları da mercek tutulan alanlardan olup sayısal verilerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sebeple ABD'deki göçmen faaliyetlerinin araştırılmasında bu kaynaklar çok önemli verilere sahiptirler.

Bu makalede 1870-1912 yılları arasında ABD'ye göç eden Osmanlı Arnavutlarının ABD'deki sosyo-kültürel ve siyasi faaliyetleri incelenecektir. Dolayısıyla göçmenlerin ABD'deki yaşamlarını teferruatıyla inceleyen göç komisyon raporları bu çalışmanın dayanaklarından birini teşkil etmektedir. Bundan başka göçün gerçekleştiği kaynak ülke olan Osmanlı Devleti'nin bilhassa Arnavut göçüne ait olmak üzere göç faaliyetine karşı tutumu, aldığı önlemler ve göçmenleri gittikleri ülkelerde takip etme sistemi Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edilen belgelerle ortaya konmaya çalışılacaktır. ABD'de yapılan 1910 ve 1920 nüfus sayımları da www.familyresearch.org sitesinde yayımlanan orijinal kayıtlar takip edilerek incelenmiş, bu kaynaklardan göç eden Osmanlı Arnavutlarının sayıları ve

sosyo-ekonomik durumları tespit edilmeye çalışılmıştır¹. Bunların dışında çeşitli ikincil kaynaklar da kullanılarak hem kaynak hem de hedef ülke kayıtları verilerine göre Arnavut göçmenlerin ABD'deki faaliyetlerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı Arnavutlarının göç etme nedenleri sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan belirlenmeye çalışılmıştır. Nedenler tespit edildikten sonra yolculuk sürecine kısaca değinilerek ABD'de bulunan Osmanlı Arnavutlarının faaliyetlerine odaklanılmış ve çalışma sonlandırılmıştır.

1870-1912 Arasında ABD'ye Göç Eden Osmanlı Arnavutları

Arnavutların kökeninin İliiryalılara dayandığı konusunda kaynaklar ittifak etmektedirler. M.Ö. 167'de Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına giren İliiryalıların toprakları pek çok kez istila edilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından sırasıyla Gotlar, Bulgarlar ve Sırplar bölgeyi işgal etmişlerdir (Nagi, 1889;29-30). 15. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti bölgede görülmeye başlanmış ve kısa bir zaman içinde de etkinliğini artırarak sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'taki etkin varlığı dönem dönem değişen büyüklükteki isyanlara ve mücadelelere rağmen 20. yüzyıla kadar sürmüştür (Pollo ve Puto, 1881;62-140). Ancak 19. yüzyılda artan milliyetçi hareketler, Osmanlı yönetiminin bölgedeki gücünü kaybetmesi ve Balkan savaşlarının geri döndürülemez etkileri neticesinde Osmanlı Arnavutları 1912 yılında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nden ABD'ye göç eden Arnavut sayısı çeşitli nedenlerden dolayı net bir şekilde tespit edilememektedir. Bu nedenlerin başında ABD'ye göç eden Müslüman Arnavutların büyük bir kısmının kendilerini Türk olarak, Hıristiyan olanların ise Rum olarak kayıt altına almış olmalarıdır. Ayrıca doğrudan Arnavutluk'tan yola çıkmayıp başka yerlere uğrayarak gelenlerin resmi kayıtlara göç ettikleri kaynak bölge olarak Arnavutluk'un yazılmayıp geldikleri yer adların yazılması da sonucun net olarak ortaya çıkmasını engellemektedir (Salihi, 2007;97). Bunlardan başka hem döneme ait hem de sonraki kaynaklarda birbirinden çok farklı rakamlar ortaya atılmıştır. Örneğin Faik Konica 1910 yılında ABD'de toplam 30.000 Arnavut olduğunu iddia etmiştir (Clayer, 2013;110). 1912 yılında hazırlanan bir rapora göre de 2.000'i Müslüman olmak üzere ABD'de 50.000 Arnavut vardı (Commission, 1913; 102). 1906 yılında ABD'de bulunan Arnavutların okuma-yazma durumları ile ilgili bilgi veren başka bir kaynak ise Arnavut sayısını 5.000 olarak tespit etmiştir (Constantine, 1919;46). "The Pan Epirotic Union" isimli ABD'de çalışmalar yürüten bir Rum organizasyonu 1912 yılına kadar göç etmiş bulunan Arnavutların sayısını kendilerinin hazırladıkları verilere göre 4.131 olarak tespit ettiklerini, 60.000 veya 70.000 gibi rakamların Arnavut örgütler tarafından abartılarak ifade edildiğini belirtmiştir (The Pan- Epirotic Union, 1919;10). Manastır, Selanik, Kosova gibi Arnavutların ikamet ettikleri şehirlerden 1900 ile 1912 arasında ABD'ye göç etmiş Arnavutların sayısını konsolosluk raporlarından elde edilen verilere göre 75.000 olarak veren Gounaris için bile bu rakamlar aşırı abartılıdır (Gounaris, 1989;133-153). Arnavutların ABD'deki diasporalarını güçlü gösterebilmek

¹ Bu nüfus sayımlarında göçmenlerin aile durumları, yaşları, adresleri, meslekleri, göç ettikleri yıl, kaldıkları yerlerde kiracı veya ev sahibi olup olmadıkları, okuma-yazma durumları, cinsiyetleri gibi pek çok veriye ulaşmak mümkündür.

için sayılarını abartarak vermiş olmaları mümkün görünmektedir. Bunun yanında ABD’de güçlü bir Arnavut birliğinden rahatsızlık duyabilecek Rum örgütlerinin Arnavut sayısını az gösterme çabaları da ihtimal dahilindedir. Bu çalışmada ise esas alınan toplam rakam 1910 ve 1920 nüfus sayımlarından elde edilmiştir. Ancak aşağıda açıklanacağı üzere bu rakamın da kesin bir sonucu ifade etmesi mümkün değildir.

Bu çalışmada 1910 ve 1920 yıllarına ait nüfus sayımları incelenirken 1870-1912 yılları arasına odaklanılmıştır. Çünkü elimizdeki kaynaklara göre Arnavutluk’tan ABD’ye ilk göç 1876 yılında gerçekleşmiştir. ABD’ye göç eden ilk Arnavut’un burada daimi olarak kalmayıp bir süre sonra buradan ayrılarak Arjantin’e gittiği bilinmektedir (Nagi, 1989; 35). www.familyresearch.org adresinden nüfus sayımları sistemine “Albania” (Arnavutluk) yazarak tarama yapıldığında 588 kişinin Arnavutluk’tan gelmiş olduğu tespit edilmektedir. Ancak orijinal kayıtlar incelendiğinde doğum yeri olarak “Albania” (Arnavutluk) yazılan pek çok kişinin bilgisayar sistemine doğum yerinin “Turkey” olarak girildiği görülmüştür. Dolayısıyla “Turkey” olarak girilen kayıtların hepsi tek tek incelenerek orijinal belgelerden Arnavutluk doğumlu olarak kaydedilenler tespit edilmiştir. Buradan yola çıkılarak 1910 nüfus sayımına göre 2.239 kişinin Arnavutluk’tan göç ettiği belirlenmiştir. 1920 nüfus sayımlarına bakıldığında da 1870 ile 1912 arasında Arnavutluk’tan göç eden 2.042 kişi daha tespit edilmiştir. İki sayımdan elde edilen toplam rakam 4.281’dir. Fakat bu sayı da net rakımı ortaya koyamamaktadır. Çünkü 1910 sayımından sonra ABD’ye göç etmiş olup 1920 sayımına ulaşmadan memleketine geri dönen pek çok kişi olabilir ki bunların kayıtlardan ortaya çıkarılması mümkün değildir. Ayrıca bir şekilde sayımlara girmeden kaçak yaşamış olanlar olabilmektedir. Yine 1910 yılından önce gelip bu sayıma rastlamadan dönmüş olanlar da vardır ki toplam hesaplamaya dahil edilememektedirler. Dolayısıyla elimizdeki rakam en az olarak kabul edilip toplam sayının bundan daha aşağı olamayacağı kesinlikle ifade edilebilir.

Göçün Nedenleri

Arnavutluk bölgesi incelendiğinde Arnavutların göçünün gerisinde ekonomik, siyasi ve sosyal pek çok sebebinin olabileceği anlaşılmaktadır. Genellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan Arnavutlar mütevazı bir hayat yaşamakta ve temel ihtiyaçlarını zar zor karşılamaktaydılar. Yaşadıkları yerler oldukça kalabalık, zor ısınan, kanalizasyon ve su gibi gerekli hijyenden mahrum, ahırlarla bitişik vaziyette, aynı odada hem yemek yenilip hem de uyunan taş evlerdi (Federal Writers’ Project, 1939;27). Sık sık yiyecek sıkıntısı yaşamakta bu nedenle de zaman zaman hayvanlar için depolara konulmuş arpalar insanlar tarafından tüketilmekteydi (Federal Writers’ Project, 1939;26). Ahmet Şerif Bey 1910 yılında Arnavutluk bölgesinde yapmış olduğu gezilerde şehirlerin perişan hallerini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Mesela yazarın gözlemlerine göre İpek şehrinde alışveriş yapılan dükkanlar çamur ve pislik içinde, yiyecekler ise sinekler ve köpeklerle iç içe durmaktaydı (Ahmet Şerif, Haz. Börekçi, 1999;25-27). Yine bir başka şehir Yeni Pazar’da da hava kirli, rutubetli, sular kireçliydi ve Frengi ile vereme de sıkça rastlanılmaktaydı. (Ahmet Şerif, Haz. Börekçi, 1999;38). Bölgede huzuru kaçıran en önemli etkenlerden biri de kan davalarıydı. Özellikle kız kaçırmaya olaylarıyla başlayan kavgalar diğer aile üyeleri arasında büyük çatışmalara yol açardı (Nizamoğlu, 2013;211). Çeşitli nedenlerle düşmanlıkların ve silahlı çatışmaların yaygın olması halkın daha çok silah taşımaya neden olur, herkesin silah taşıdığı bir toplumda da asayiş olaylarının sık yaşanması kaçınılmaz olurdu (Kuzucu, 2012;323-324).

Halkın göç etmesini tetikleyen bu gibi sosyal nedenlerin yanında kimi siyasi meseleler de vardı. Osmanlı Devleti'nden pek çok Müslüman ve Hıristiyan'ın askerlik yükümlülüğünden kurtulmak amacıyla göç ettiği sık görülmekteydi. Redif teşkilatına mensup halkın göç etmesi, ordunun gücünü zayıflatmasının yanında bu kişilerin yaş olarak da üretici iş gücünü oluşturması nedeniyle devletin dikkatini çekmiş ve Osmanlı yönetimi ülke dışına yapılan göç faaliyetlerine müdahale etmeye çalışmıştır. Örneğin 1906 yılında Avlonya ve Preveze iskelelerinden 500'den fazla kişinin ABD'ye kaçtıkları ve bunların redif teşkilatına mensup oldukları Sadaret, Yanya Vilayeti ve askeri yetkililer arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır (BOA. İrade, Dahiliye, (BOA. İ. DH), 1456.53.016.002., BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası, (BOA. BEO.) 2793.2094.42.001.001., BOA. BEO. 2793.2094.42.002.001., BOA. Dahiliye, Muamelat, (BOA. DH. TMIK. M.), 223.75.002.001). Manastır Vilayeti'nden gelen 4 Nisan 1911 tarihli başka bir yazıda da Müslüman ve Hıristiyan ahalinin ekonomik sebeplerin yanında askerlik görevinden kurtulmak için de göç ettikleri bilgisi verilmektedir (BOA. Dahiliye, Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi, (BOA. DH. SN. THR.), 41.86. 60). Osmanlı tebaasının askerlik vazifesinden kaçmak için göç ettiği meclis zabıtlarına da yansımıştır. Serfice mebusu Yorgo Boşo Efendi, 25 Ekim 1911 tarihinde Meclis-i Mebusan'da "efrad-ı redifenin hizmet-i askeriyelerine mukabil alınacak bedel-i nakdi hakkındaki kanun layihası" üzerine konuşurken ABD'ye göç eden yüz binlerce Osmanlı tebaasının askerlik yükümlülüğünden kaçtığını açıkça belirtmiştir (Meclis-i Mebusan 1:6 12 Teşrinievvel 1327 (1911) C.1, s. 106). Milliyetçilik hareketleri de Osmanlı Devleti'nden yapılan göçlerin önemli siyasi nedenlerinden biridir. Ancak Arnavutların göçünde siyasi amaçlarla ve milliyetçilik duygularıyla göç edenlerin sayılarının çok fazla olmadığı görülmektedir. Küçük bir elit grup olarak ABD'ye göç eden Arnavut aydınlar, burada genellikle ekonomik kaygılarla göç etmiş Arnavut topluluklarına milli bilinç kazandırma ve siyasi mücadele için gerekli olan desteği sağlama çalışmaları yapmışlardır (Salihi, 2007;13). Constantine de çoğu Arnavut'un önce ekmeğe parası kazanmak için ABD'ye göç ettiğini daha sonra ise düşünce özgürlüğü, dil, ulus gibi kavramların ekmeğten daha önemli olduğunu anladığını ifade etmektedir (1919;25). Dolayısıyla milliyetçiliğin gelişmesinin Arnavut göçünün nedeni değil sonucu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Arnavutluk'tan ABD'ye yapılan göçün temel sebebi ekonomikti. Düşük ücretlerle uzun süre çalışmak mecburiyetinde olan ve bazı dönemlerde de duvar ustalığı, fırıncılık, kalaycılık gibi işler yapmak için uzaklara gitmek zorunda kalan Arnavutlara (Hristov, 2015;34-35) ABD'den gelen kazanç haberleri oldukça teşvik edici gelmişti. İsmi kayıtlarda geçen ilk göçmen olan Kole Christopher'in memleketi Görice'ye döndüğünde hemşehrilerine sokaklarda meyve, sebze ve çiçek satarak ne kadar çok para kazanılabildiğini anlatması geçim zorluğu çekmekte olan pek çok Osmanlı Arnavutu'nun zihninde ABD'ye göç etme fikrini yeşertmişti (Demo, 1960;8). Yine ABD'den gelen çok para kazanıldığını anlatan mektuplar, zarfların içinde gönderilmiş dövizler, gurbete çıkanların anlatmış oldukları zenginleşme hikayeleri memleketlerinden uzakta yaşamaya pek alışkın olmayan işsiz çok sayıda Arnavut'u yüreklendirmekteydi (Federal Writers' Project, 1939;6-7). Bu durum Osmanlı Arşiv

² Redif teşkilatı zorunlu askerlik hizmetini tamamlayıp köylerinde yaşamaya devam eden insanları herhangi bir savaş tehdidine karşı hazır bir vaziyette tutmak üzere kurulmuş askeri bir teşkilattir. 1834 yılında kurulan bu teşkilatta zaman içinde sistem olarak değişiklikler yapılmıştır. Daha fazla bilgi için bknz: Bolat, Cahide. (2000). *Redif Teşkilatı* (1834-1876), Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi. Çadircı, Musa. (2008). *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*. Ankara: İmge, 2008, ss. 27-63.

belgelerinden de izlenebilmektedir. Örneğin Manastır Vilayeti 17 Mayıs 1917'de ABD'ye çok sayıda kişinin göç ettiğini ve bu kimselerin ciddi birikimlerle memleketlerine döndüklerini haber vermektedir (BOA. DH. TMİK. M. 260.43.006.001). Selanik Vilayeti de ABD'den biriktirdikleri sermaye ile dönen Hıristiyanların Müslümanlara ait olan arazileri satın aldıklarını ve bölgedeki servetin zamanla Hıristiyanların eline geçeceği uyarısını 11 Haziran 1907 tarihinde iletmiştir (BOA. İ. DH. 1456. 53. 014. 001). Yine başka bir yazışmada Rumeli Vilayeti Müfettiş-i Umumiyesi, Görice'den 500'den fazla Müslüman'ın bir kısmının ticaret maksadıyla ABD'ye göç ettikleri ve göç eden Müslüman veya Hıristiyanların gittikleri yerlerde günlük 40 ile 50 kuruş civarında bir kazanç elde ederek ailelerine yıllık 100 akçe gönderebildikleri bilgisini 9 Temmuz 1906 tarihinde Sadaret'e göndermiştir (BOA. İ. DH. 1456. 018. 001., BOA. BEO. 3116. 233. 675). Rapora göre bu durum Müslüman işçi sınıfında göç arzusuna neden olmakta ve göçün engellenmesi zorlaşmaktaydı.

Bölgede tarım teknolojisinin geri olması, altyapı ve ulaşım problemleri sebebiyle ticaretin gelişmemesi halkın göç etmesinin ekonomik nedenlerinin başında gelmektedir. Buna ek olarak Arnavutluk bölgesinde çeşitli tarihlerde görülen çekirge istilaları (Sarıçelik, 2018;304-305) ve 1879'dan sonra gerçekleşen kuraklık, sel ve deprem gibi afetler ekonominin iyice bozulmasına yol açmıştı (Ağanoğlu, 2008;109, 208-223, 241,249). Bu gibi ekonomik sorunlara sosyal ve siyasi nedenler de eklenince Osmanlı Arnavutları gurbetten gelen umut verici haberlerin de etkisiyle çareyi göç etmekte bulmuştu.

Göç Süreci

ABD'den gelen zenginlik haberleri, eldeki imkansızlıklar ve bölgenin her tarafına yayılmış acentelerin propagandaları neticesinde pek çok Osmanlı tebaası gibi Arnavutlar da göç etmeye başlamışlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nde her isteyen istediği yere göç edemiyordu. Ancak askeri veya başka herhangi bir yükümlülüğü olmayanlar ile gittikleri yerde bir sanat veya ticari faaliyet göstereceklerini belgeleyebilenler pasaport alarak yurt dışına gidebilmekteydiler. Ya da ülke dışına çıkacaklar, gittikleri yerlerde kendi geçimlerinin garantisini vererek ve kendileriyle ilgili yapılacak harcamaları karşılayabileceklerini teyit eden bir kefil göstererek gidebileceklerini belirten 1894 tarihli pasaport nizamnamesine göre hareket edebileceklerdi (Genç, Bozkurt, 2010;79). 1900'den sonra göç faaliyetlerinin yoğunlaşması ve devletin gerek askeri gerek işgücü kaybı yaşamamak adına denetlemeleri sıkılaştırarak göçü önlemeye çalışması nedeniyle Osmanlı Arnavutları da diğer Osmanlı tebaası gibi kaçak olarak yurt dışına çıkmanın yollarını aramaya başladı. Bu yollardan en başta geleni Çanakale, İzmir, İstanbul ve Selanik gibi şehirlere gitmek üzere "Mürur Tezkeresi"³ olarak gizlice Birindizi, Korfu, Pire ve Girit'e gelen vapurlara binerek ABD'ye kaçmaktı (BOA. BEO. 3072. 230. 344. 02. 001., BOA. BEO. 3072. 230. 344. 003. 001., BOA. DH. ŞFR. 381. 66. 001-003). Osmanlı yönetimi bu durumu engelleyebilmek için ilgili vilayetlerle pek çok yazışma yapmış ancak başarılı olamamıştır. Bunun sebebi Edirne Vilayeti'nden gelen bir

³ Osmanlı Devleti sınırları içinde bir yerden başka bir yere gitmek üzere yolculuk yapacak kişinin ilmühaber göstererek almış olduğu yolculuk izni. Daha fazla bilgi için bakınız: Turna, Nalan. (2003).*19. YY'den 20. YY'ye Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürur Tezkereleri*. İstanbul: Kaknüs Tarih.

yazıda açıkça görülmektedir. Vilayetten gelen yazıya göre Tekfurdağı'ndan Dersaadet'e veya Çanakkale'ye gideceğim diyen insanların herhangi bir sebep göstermeksizin yolculuk yapmalarına engel olmak mümkün değildir, bu durum ayrıca kanuna da aykırıdır (BOA. DH. SN. THR. 41. 86. 56). Elbette gizlice göç etmek için tek yol tezkere alıp gitmek değildi. Askerlik yükümlüsü olanlar veya ülke dışına çıkacak herhangi bir engeli bulunanlar doğrudan kaçak olarak gitmeye çalışmaktaydılar. Örneğin Draç Mutasarrıflığı, Hıristiyan ve Müslüman karışık bir kafilenin geldiğini ve çoğunun tezkeresinin olmadığını ayrıca ceplerinde de Amerika'ya ait adreslerin bulunduğunu 6 Haziran 1907 tarihinde bir şifre telgrafla Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir (BOA. DH. ŞFR. 381. 66. 001. 004-006., BOA. BEO. 3072. 230.344. 002.001). Belgeye göre bu kişilerin yarısı İtalya vapuruna binmek üzereyken yetkililerce yakalanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nden ABD'ye göçü kolaylaştıran en önemli etken seyahat acenteleriydi. Bu acenteler göç etmek isteyenlere belirli ücretler karşılığında yol gösteriyorlar hatta göç veren bölgelerde reklam çalışmaları dahi yapıyorlardı. Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir raporda Yunan Seyr-ü Sefain Kumpanyası'nın Serendüzü'ndeki Lapas (?) isimli bir vekili Osmanlı tebaasını göçe teşvik etmekteydi (BOA. DH. TMİK. M. 242. 41. 007. 004). Bu şahıs Atina Sefareti'nden gelen rapora göre bölgede 30 lira karşılığında açık bilet satan Görice'li bir tüccardı (BOA. DH. TMİK. M. 242. 41. 004). Seyahat acenteleri bu şekilde kendileri için halkı göçe teşvik edecek ve onlar için birer büro vazifesi görecek kişiler olarak genellikle bölgedeki tüccarları ve bakkalları kullanmaktaydı (Clayer, 2013;109).

Göç etmek isteyen insanlar yolculuk için gerekli paraya sahip değillerse bölgedeki tefecilerden ve simsarlardan borç alma yoluna gidiyorlardı. Bilhassa Yunanistan'daki Musevi sarraflar ve tüccarlar faizle borç verme işini yaygın bir şekilde yürütmekteydi (BOA. İ. DH. 1456. 53. 014. 001). Bu şekilde borç veren tefecilerin aldıkları faiz oranları %40 ile %140 arasında değişmekteydi (Gounaris, 1989;143). Göç etmek isteyenler tefecilerden başka daha düşük bir faiz oranıyla acentelere de borçlanıyorlardı. Özellikle 1900 yılından sonra bölgede çok sayıda seyahat acentesi ortaya çıktı. Bunların en başta gelenleri Fransız "Transatlantique" ve İngiliz "Cuning Line" olup diğerleri; "Norddeutscher Lloyd", "Hamburg America", "Red Star", "American Line", "Donaldson Line", "Allan Line" "Prince Line", "Ausro American", "Italian Esperia" şirketleridir (Gounaris, 1989;142).

Gemiyle yapılan yolculuk oldukça meşakkatli bir süreçti.⁴ Göçmenlerin maddi durumları genellikle gemilerin baş ve kış tarafında, üçüncü mevkide gidebilmelerine müsaade ettiği için yolculuk onlara ayrıca zor gelmekteydi (Bali, 2004;34). Ahmet Emin Yalman 1911'de "Mauretania" adlı vapurla Amerika'ya giderken yolculuğun nasıl zor geçtiğinden bahsederken vapurun adeta bir ceviz kabuğu gibi sallandığını kendisinin ve arkadaşlarının 4 günü yatakta geçirip ancak 5. gün ayağa kalkabildiklerini anlatmıştı (Yalman, 1970;115). Yolculuğun sonunda ABD'ye varan göçmenler ciddi muayenelerden geçirilir, bilet ücretinin kim tarafından sağlandığı, yanında kendisine yetecek bir miktar parası olup olmadığı, burada

⁴ Detaylı bilgi için bknz: Reports of the Immigration Commission Abstract of Reports of the Immigration Commission with Conclusions and Recommendations and Views of Minority Vol. 2. (1911). Washington Government Printing Office. 296-300.

kendisini karşılayacak herhangi bir yakının olup olmadığı, varsa adresi sorgulanır ve bir probleme rastlanmazsa ülkeye kabul edilirlerdi (Bali, 2004;42).

Osmanlı Arnavutları'nın ABD'deki Faaliyetleri

Sosyal Faaliyetler

Daha önce ABD'ye göç edip memleketi Görice'ye geri dönen Kole Christopher 1892 yılında tekrar ABD'ye göç etmeye karar verdiğinde artık yalnız değildi. Beraberinde Hari Take Rrapo Laska, Dhoske Sotir Adham, Thoma Sotir Adham, Josif Sotir Adham, Sotir Lezi, Geli Goni Stevenson, Rev. Dhosi Katundi, Dhime Pano (Peterson), Fani Kosta, Thoma Kosta, Hari Kachka, Argir Peto, Fani Cico Angjel, Dhime Andreo Pano, Rapi Fanes, Toli Dhami isimli arkadaşları da vardı (Demo, 1960;9). Ondan başka ABD'ye öncü olarak gelip hemşehrilerinin yerleşmesini sağlayan başka isimler de vardı. Örneğin Goni Katundi isimli Arnavut 1901 yılında West End'e gelmiş ve kendisinden sonra pek çok Arnavutun buraya yerleşmesini sağlamıştı (Demo, 1960;21). Arnavutlar da diğer milletler gibi birbirlerinden etkilenernek ve daha çok yakınlarının oldukları yerlere göç etmişlerdi. www.familyresearch.org sitesinden 1910 yılı nüfus sayımlarına bakıldığında Arnavutların yoğun olarak 3 eyalette birbirlerine çok yakın adreslerde toplandıkları görülecektir. Bu eyaletler Massachusetts, Maine ve New York'tur. 1870 ile 1912 yılları arasında göç eden Arnavutların yaş ortalaması 22,9'dur. En yoğun olarak 1907 yılında göç eden grubun çoğunluğunu bekar erkekler oluşturmaktaydı. Büyük çoğunluğu kiracı olarak ve kira masrafının az olması için kalabalık halde yaşıyorlardı. Zor koşullarda, havalandırması yeterli olmayan kasvetli yerlerde birbirleriyle görev paylaşımı yaparak ve yardımlaşarak hayatlarını kolaylaştırmaya çalışıyorlardı (Nagi, 1989;36-37). Konak adını verdikleri evlerde yemek yapma, bulaşık yıkama, temizlik ve alışveriş gibi işler sırayla yapılır, evin en büyüğü ekonomik tasarruf dahil her konuda ev halkına danışmanlık yapardı (Nagi, 1989;28). Burada yaşarken de Arnavutlar geleneklerine bağlıydı. Yün yorgan, dokuma halısı gibi geleneksel eşya kullanırlar, misafirlere lokum ikram ederler ve raki içerlerdi (Roucek, 1945;236).

Osmanlı Arnavutları ABD'de sosyal faaliyetlerini genellikle kahvehanelerde (coffee house) yürütürlerdi. En çok bilinen iki kahvehane vardı. Biri 1905 yılında açılmış olan Lame ve Vangel adlı iki Arnavut kardeşin işlettiği Hotel Skanderbeg adında 3 katlı bir mekandı (Demo, 1960;28). Boston Park meydanında (Park Square) Pleasant Sokak'ta bulunan bu mekanın birinci katında alışveriş yapılır, ikinci katı kahvehane ve üçüncü katı ise otel olarak kullanılırdı (Nagi, 1989;40). Arnavutların toplandığı bu kahvehane Arnavutluk'ta dahi biliniyordu, çünkü göç etmek isteyen her Arnavut ABD'ye ilk vardıklarında kalacak yer ve iş bulabilmek için buraya uğraması gerektiğini daha önce göç etmiş olanlardan işitmişti (Nagi, 1989;40). Osmanlı Arnavutlarının toplandığı diğer bir yer ise Boston, 65 Eliot Sokak'ta (şimdi Stuart Sokak) Goni Katundi tarafından işletilen Vatra isimli kahvehaneydi (Demo, 1960;18). Burası Arnavut milliyetçilerinin toplanma merkezi olup, Baş Piskopos Fan S. Noli'nin de zaman zaman uğradığı, din ve eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü kültür merkezi gibi kullanılan bir mekandı (Demo, 1960;18-21).

ABD'ye göç eden Osmanlı Arnavutları burada çeşitli organizasyonlar kurmayı başarmışlardır. Başlarda Yunan etkisinde kalan bu örgütlenmeler Arnavut milliyetçiliğinin gelişimiyle zaman içinde daha ulusal hale gelmiştir. Örneğin Jamestown'da Görice Saint George

Kilisesi'ne yardım etmek için kurulan Alilovoitha Derneği hiçbir ulusal özellik taşıymıyordu ve hatta tüzüğü dahi Yunan diliyle yazılmıştı (Clayer, 1989;313). Ancak ulusal bir amaç taşımayan bu örgütlenmeler gurbette yaşayan Arnavutların birbirlerini tanımamasını, ABD'de bulunan diğer uluslar arasında yalnız hissetmemelerini ve birbirlerine yardım etmelerini sağlıyor, bu da ileride gerçekleşecek ulusal örgütlenmelerin temelini hazırlıyordu (Salihi, 2008:109). Bundan başka 1905 yılında Petro Nini Luarasi'nin Malli i Mëmédheut (Longing for the Homeland) isimli organizasyonu ile 1906'da New York'ta kurulan Koha e Lirisë (Time of Freedom) ve 1907'de Saint Louis'te kurulan Lidhja (League) isimli iki organizasyon öne çıkmaktadır (Skendi, 1967;160). Arnavutların kurmuş olduğu en büyük örgüt 6 Ocak 1907'de Fan S. Noli tarafından kurulan Besa-Besendir. İlerleyen zamanlarda bu örgütün Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde çok önemli rolü olacaktır.

1910 ve 1920 yıllarına ait nüfus sayımlarına göre 1912'ye kadar ABD'ye göç eden Arnavutların çoğunluğu Hıristiyandı. Ancak 1908 yılına kadar Arnavutların kendilerine ait bir kiliseleri olmamıştı. Kristag Dishnitsa isimli Arnavut gencin ölümünün ardından Rum Ortodoks Kilisesi'nin cenaze işlemlerini yapmayı reddetmesi Arnavutların ABD'de kendi kiliselerini kurma kararını hızlandırdı. New York'taki Rus Ortodoks Kilisesi'nin onay vermesiyle Fan S. Noli'nin önderliğinde Saint George Arnavut Kilisesi 1908 yılında Boston'da kurulmuş oldu (Roucek, 1945;239). Bu kilisede faaliyetler sadece Hıristiyanlar için yürütülmezdi ve kilisenin tek destekçileri de Hıristiyanlar değildi. Gurbette Müslüman Hıristiyan ayırımı olmaksızın bütün Osmanlı Arnavutları birbirlerine destek oluyorlardı. Mesela Fan S. Noli'nin çalıştığı Ortodoks Kilisesi'ne 46 Müslümanın para yardımı yaptığı bilinmektedir. Sonraki yıllarda da Müslümanların kurdukları tekkelere Hıristiyan Arnavutlar destek vermişlerdir (Trix, 2001;14).

ABD'ye göç etmiş Osmanlı Arnavutları geride bıraktıkları aileleri ve hemşehrileriyle de bağlarını koparmamışlar ve ihtiyaç halinde birbirlerine her zaman destek olmuşlardır. Kazandıklarını ailelerine göndermenin yanında köylerinin başına bir iş geldiğinde de devlet yönetimine mektuplar yazıp yardım edilmesini ve kendilerinin topladıkları yardımın ulaştırılmasını talep etmişlerdir. Bütün bu teşebbüsler bürokratik yazışmalara da yansımıştır. Örneğin 1910 yılında Boston Norman sokakta ikamet etmekte olan Katundi köyüne mensup 120 Arnavut bir takım eşkıyanın köylerine saldırdığı haberini almıştır. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti'ne bir mektup yazarak köylerine yardım edilmesini ve topladıkları paranın ulaştırılmasını istemişlerdir (BOA. HR. TO. 539. 80, BOA. HR. TO. 539. 65. 01) Yine başka bir olayda 1912 yılında Boston'da yaşayan Katundi'li Dimitri Pano, Yanoki Petro adlı bir kişinin arkadaşlarıyla köylerine saldırısı hakkında şikâyetle bulunmuş ancak yapılan inceleme sonucunda Manastır Vilayeti böyle bir olayın olmadığı bilgisini iletmiştir (BOA. BEO. 3997. 299749., BOA. Dahiliye, Hukuk, (BOA. DH. H...), 511. 14. 003.001). Ayrıca Zagor Nahiyesi Baniko köyünden Boston'a göç etmiş Anagnostaki adlı bir kişinin Konice'de bir mektep yapılmasını vasiyet etmiş olduğu arşiv belgelerinde görülebilmektedir (BOA. DH. ŞFR. 402. 65). Görüldüğü üzere ABD'ye göç etmiş olan Osmanlı Arnavutları gurbette birbirleriyle sosyal yardımlaşmayı kesmedikleri gibi memleketleriyle de bağlarını koparmayıp ellerinden gelen her konuda hemşehrilerine destek olmayı sürdürmüşlerdir.

Siyasi Faaliyetler

Osmanlı Arnavutları ABD'ye çoğunlukla ekonomik kaygılarla gelmişlerdi. Özellikle 1912 yılı öncesinde göç edenler refah içinde yaşayabilecekleri bir miktar para kazandıktan sonra

evlerine dönmek niyetindeydiler. Bu yüzden de gelenlerin çoğu aileleri olmadan yalnız başlarına gelmişlerdi. Bu gelenler arasında siyasi amaçlarla göç edenler de vardı. Bu kimseler zor da olsa sadece para kazanmak için gelmiş olan hemşehrilerine milliyetçiliği aşlamaya çalışıyorlardı ki bunda başarılı da oldular. Siyasi amaçla gelen aydınlardan biri Atina Üniversitesinde tahsil görmüş olan Dardha'lı Sotir Peci'dir (Demo, 1960;39). Peci, Arnavut milliyetçiliği için çok önemli bir yeri olan ABD'deki "Kombi" adında ilk Arnavut gazetesini çıkardı. Ayrıca bu gazete Peci'nin asistanlığını yaparak işe başlayan Arnavut milliyetçisinin sembol ismi Fan S. Noli'nin tarih sahnesine çıkmasının önünü açtı (Skendi, 1967;160-163). Gazetenin editörlüğünden basımına kadar bütün işlerini Sotir Peci, Fan S. Noli ve Eftim Naçi yerine getiriyordu. Bunlara bazı zamanlarda Hari Kaçka, Kristo Dako gibi arkadaşları da yardım ediyorlardı ki bunlardan Dako daha sonra "The Morning Star" isimli kendi gazetesini çıkaracaktı (Spahiu, 2018;44). Basın yayın faaliyetleri Osmanlı yönetimince de izleniyordu. Washington Elçisi Mehmet Ali Bey 1908 yılında raporunda gazetenin zararlı faaliyetlerinden ve Osmanlı Devleti'nin sınırları içine sokulmaması gerektiğinden bahsetmişti (BOA. HR. SYS. 2743. 50.). Ayrıca raporlarda gazetenin çıkarıldığı adres de "Boston, Pleasant Sokak, Apartman No: 223" olarak bildirilmişti (BOA. Y. MTV. 305. 76). Kombi gazetesinden sonra çıkarılan ikinci büyük gazetenin adı "Dielli"dir. Gazetenin yayın politikası özerk yapıda bir Arnavutluk kurma yönündedir (Skendi, 1967;403). Gazetenin ilk yayın yönetmeni Fan S. Noli'nin isteği üzerine ABD'ye gelmiş olan Müslüman Arnavut entelektüeli Faik Konice'dir. Faik Konice'den Osmanlı yönetimi de haberdardır ancak buradaki etkisinin Osmanlı yönetimince tam anlaşılıp anlaşılmadığı soru işaretidir. Çünkü ABD'de mitingler tertip edebilecek, en büyük Arnavut gazetelerinden birini yönetebilecek ve Vatra gibi büyük bir örgütlenmenin yöneticiliğini yapabilecek birisi için devlet kayıtlarında uzun süre yurt dışında yaşamış, yabancı dilde gazeteler çıkarmakla meşgul olmuş, muhtariyet yanlısı, hiçbir etkisi olmayan ve serserice gezinen birisi olarak bahsedilmiştir (BOA. DH. SYS. 82. 2., BOA. DH. SYS. 153. 30).

ABD'de yaşayan Osmanlı Arnavutları memleketlerinde yaşanan meselelerle ilgili burada siyasi protestolar düzenleyebiliyorlardı. Mesela siyasi nedenlerden dolayı Rum milliyetçileri tarafından öldürülen Jovan Kosturi'nin oğlu Spiro Koturi Arnavut milliyetçiliği için simge isim olmuştu. Ölüm haberi ABD'deki Arnavut komitesi tarafından öğrenildiğinde derhal bir protesto mitingi düzenlenmesine karar verildi. 23 Aralık 1906 tarihinde "Cupids Hall 724 Washington Sokak'ta" 500 Arnavut'un bir araya gelmesiyle bir miting tertip edilip suikasta tepki gösterildi (Nagi, 1989;47).

Cupids Hall'daki mitingde etkili bir konuşma yapıp ABD'deki Osmanlı Arnavutları içinde liderlik vasıflarıyla öne çıkan Fan S. Noli, milliyetçi mücadelenin daha örgütlü yapılabilmesi ve birlik içinde güçlü mücadele edilebilmesi için 6 Ocak 1907'de Besa- Besen adlı organizasyonu kurdu. Arnavut milliyetçiliğini yaymak, yayın faaliyetleri yürütmek ve Arnavutların hakları için mücadele etmek üzere diğer Arnavut örgütlerinin desteğini alan bu örgüt militan bir organizasyondur (Nagi, 1989;48). Örgütün varlığından Osmanlı yönetimi de haberdar olmuştu. 1908 yılında Manastır Polisi örgütün İngilizce broşürünü ele geçirmiş ve yönetimi uyarıyordu. Broşürde yazan bilgilere göre örgütün amacı Arnavutların ABD'de iyi bir eğitim almasını sağlayıp Arnavutluk'a öğretmenlik yapmak üzere gönderilmesi, Arnavut dilinin geliştirilmesi ve din ayırımı gözetmeksizin bütün Arnavutların bir araya getirilmesi gibi ulusal çalışmalar yapmaktır (BOA. Y. MTV. 304. 30). Broşüre göre organizasyonun başkanı Fan S. Noli, Başkan yardımcısı G. A. Adams, Sekreter Niny Fany, Muhasip Angelo Stephenson, danışmanlar ise Lazar Kosman, Lamby Joseph, John Ghioka,

Nis Econom ve Michael Panajotidi (BOA. Y. MTV. 304. 30). 1912 yılına gelindiğinde ise Arnavut aydınları ABD'de bulunan çeşitli dernek, hemşehri grubu veya organizasyonların bir araya gelip daha güçlü bir örgütlenmeye gidilmesi ihtiyacını duydular. Böylece Besa-Besen ile diğer grupların uzun süren görüşmelerinden sonra Vatra (Kalp) isminde büyük bir örgüt kuruldu ve Faik Konice bu örgütün ilk genel sekreteri seçildi, Dielli gazetesi ise ilk yayın organı oldu (Nagi, 1989;50).

Osmanlı Arnavutlarının ABD'deki faaliyetleri Osmanlı yönetimince sefaret görevlileri aracılığıyla takip edilmekteydi. Sefareten Arnavut liderlerin konuşmaları, toplantı yaptıkları adresleri, diğer gruplar ve ülkelerle ilişkileri raporlar halinde İstanbul'a ulaştırılıyordu. Örneğin 1908 yılında Washington Sefareti'nden ABD'de bulunan Arnavut milliyetçisi Boşo Topolli hakkında oldukça detaylı bilgiler gelmişti (BOA. Y. PRK. EŞA. 52. 99). Rapora göre Topolli Metropolit Phoitos'un öldürülme olayına karışmıştı ve yurt dışına firar etmişti. ABD'de Arnavutları isyana teşvik etmek üzere çalışmalar yapıyordu. Raporda Arnavut komitelerinin faaliyetlerini yürüttüğü adresler de açık bir şekilde verilmekteydi. New York, Oliver Sokak, 24 numaralı adres ile New York, Batı 16. Sokak 5 numaralı adres komite adresleri olarak tespit edilmişti. Ayrıca Arnavut milliyetçiliğinin önemli bir organı Kombi gazetesinin de çıkarıldığı adres "Boston, Pleasant Sokak No:23" olarak bildirilmişti. Raporda Boşo Topolli'nin diğer ünlü bir Arnavut lider Şaban Bey Hoca ile ilişkilerinden de bahsedilmekteydi. Rapora göre Boşo Topolli, etrafındaki insanlara İskender Bey takma adını kullanarak İtalya ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerine gidip para topladığını yayarken aslında New York'ta vakit geçirmektedir. Raporda neden bu şekilde yanlış bilgi yaydığı belirtilmezken New York'ta Şaban Bey Hoca'nın yanında kaldığı ve kaldıkları adres açık bir şekilde yazılmıştı. Şaban Bey Hoca'nın New York, 16. Sokak 168 numaralı evinde kalan ikili topladıkları yardımı yine New York Oliver Sokakta ikamet eden Revko Kalvaso(?) isimli Arnavut'a teslim etmişlerdi. Raporda başka Arnavut isimlerden de bahsedilmekteydi. Mesela Filip Toçi ve Fransis Toçi adlı New York'ta sarraflık yapan iki zengin Arnavut komiteye hatırı sayılır yardımlarda bulunmakta ve komitenin New York Batı 16. Sokak 5 numarada bulunan şubesindeki haftalık toplantılara katılmaktaydı. Washington Sefareti bu komitenin Yanya ve Görice'de de birer şubesi olduğunu, Çıka adlı bir kişinin Görice'deki şubeye başkanlık ettiğini, bu kişinin aylık 25 lira maaş aldığını ve bütün masrafların Katuri isimli zengin bir şahıs tarafından karşılandığını aynı raporda İstanbul'a ilettiği.

Arnavut komitelerinin yaptıkları toplantılardaki konuşmaların içerikleri de Washington Sefareti'nden rapor halinde Osmanlı yönetimine iletilmekteydi. Yine 1908 yılındaki bir rapora göre New York Batı 16. Sokak 5 numaralı adreste bir toplantı olmuş Boşo Topolli ve Şaban Bey Hoca bu toplantıda hazır bulunmuştu. Bu toplantıda Şaban Bey Hoca bir konuşma yapmış ve konuşması sefaretçe İstanbul'a ulaştırılmıştı (BOA. Y. MTV. 305. 76). Şaban Bey Hoca burada Osmanlı idaresinde 3 milyon Arnavutun bulunduğunu ve bunların başlarda devlet tarafından itibar görülürken artık zulme uğradıklarını iddia etmiştir. Ona göre bu sıkıntılar ABD'li misyonerler tarafından da gözlemlenebilmekteydi. Şaban Bey Hoca'ya göre bu zulümden kurtuluşun tek çaresi isyan etmektir. İsyân için de silah gerekliydi ve bu silah yardımını kendilerine ABD yapmalıydı. Şaban Bey Hoca daha önce Avusturya ile silah anlaşması yaptıklarını ancak şartlar müsait olmayınca ertelemek zorunda kaldıklarını anlattığı konuşmasında halihazırda Avrupadan silah alıp Arnavutluk içine sokmaya başladıklarını da ifade etmiştir. Ayrıca İtalyanların ve ABD'lilerin de bulunduğu bu toplantıda Avrupa devletlerinin Arnavutlara uygulanan zulme sessiz kaldığından şikâyetçi olmuş ve Amerikalıların Afrika'ya bile destek olurken neden Arnavutlara yardım etmeyeceği soru-

sunu sorarak bu yardımdan ümitli olduğunu belirtip konuşmasını bitirmişti. Yine Washington Sefareti'nden 29 Ocak 1908'de gönderilen başka bir raporda Şaban Bey Hoca'nın New York'ta Broadway Caddesi'nde silah tüccarlarıyla ilişkisinin olduğu bildirilmişti (BOA. Y. PRK. EŞA. 51. 90). Rapora göre Şaban Bey Hoca Paris'te yaşayan Espirido(?) isimli bir Arnavut aracılığıyla silah fabrikalarıyla görüşmeler yapmaktaydı.

1911 yılında Arnavutluk'ta çıkan isyanlara Osmanlı Devleti'nin müdahalesi ABD'de bulunan Arnavutların tepkisini çekmişti. Arnavut diasporası dünya basınının ilgisini bölge üzerine çekebilmiş ve çeşitli gazetelerde Osmanlı Devleti aleyhine haberler yaptırmıştı. Bu haberlerden Osmanlı yönetimi de bilgi sahibi oluyordu. Örneğin Londra Sefareti'nden gelen bir rapora göre "Times", gazetesinin haberinde Osmanlı devleti isyanı çok zalimce bastırıldığı yazılmıştı. Yine 6 Haziran 1911 tarihli "Morning Post" gazetesinde bir İngiliz yolcunun beyanlarına dayanılarak Arnavutluk'ta 80 yaşında yaşlı bir kadın dahil insanların ve evlerin yakıldığı haberleri "Arnavutluk'ta Savaş Adı Altında Türk Barbalığı" başlığı altında verilmişti (BOA. HR. SYS. 145. 29).

Başlarda sadece ekonomik amaçlarla göç etmiş olan Osmanlı Arnavutları zaman içinde bir grup aydının da mücadelesi sonucunda milli bir bilinç kazanmışlardı. Hemşehrilerine ve ailelerine olan bağlılıklarından dolayı memleketleriyle ilişkilerini hiç kesmeyen ve her sıkıntıda yakınlarına yardım etmek isteyen Arnavutlar zaman içinde siyasi meselelerle ile de ilgilenmişler, kimi zaman basın yayın yoluyla kimi zaman da toplantılar düzenleyerek seslerini duyurmaya başlamışlardı. Osmanlı yönetimi de bu faaliyetleri sefaretler ve istihbarat çalışmaları aracılığıyla dikkatle takip etmekte gerektiğinde de önlem almaktaydı.

Ekonomik Faaliyetler

ABD'ye göç eden Osmanlı Arnavutları başlarda genellikle seyyar satıcılık yapıyorlardı. Meyve-sebze, özellikle muz bazen de çiçek satıyorlardı. Meyve ve sebze satmak isteyenler bunları temin edebilecekleri Faneuil Hali yakın olduğu için South End ve West End civarında yaşamayı tercih ediyorlardı (Nagi, 1989;37). Seyyar satıcılık dışında otellerde aşçı, garson, belboy vs. olarak çalışanlar da vardı. Ancak daha düzenli iş isteyenler çeşitli sektörlerde fabrikalarda çalışmayı tercih ediyorlardı. 1910 yılı nüfus sayımları incelendiğinde ABD'de bulunan Osmanlı Arnavutlarının yoğun olarak sırasıyla tekstil, ayakkabı, metal-teknik atölye sektörlerinde çalıştıkları görülmektedir. Nüfus sayımı verilerinin dışında ikincil kaynaklardan Arnavutların deri sektöründe de yoğun olarak çalıştıkları öğrenilmektedir. Bunların dışında demiryolu, ahşap-kereste, gözlük camı, otomobil, seyyar satıcılık, gıda-hizmet gibi alanlarda da Arnavutların çalıştıkları bilinmektedir.

Sektörlerle ilgili ekonomik veriler 1911 yılında yayımlanan göç komisyon raporlarında mevcuttur. Bu raporlarda sektörlerle ait gelirler ulus bazında ayrı ayrı verilmiştir. Ancak her raporda Arnavutlar ile ilgili başlık açılmamıştır. Bu sebeple nüfus sayımlarında görüldüğü üzere Arnavutların Türkler, Rumlar ve Makedonya'dan göç edenlerle aynı yerlerde yaşayıp benzer işlerde çalışmaları münasebetiyle bu uluslarla ilgili ekonomik verilerin Arnavutlar için de kullanılması yanlış olmayacaktır.

Osmanlı Arnavutlarının ABD'de en yoğun çalıştıkları sektör tekstildir. 1911 yılında hazırlanan komisyon raporlarında be sektörde elde edilen gelirlerle ilgili detaylı istatistikler vardır. Mesela 30.607 erkek ile yapılan bir çalışmaya göre pamuklu dokuma sektöründe

bir yetişkin erkeğin haftalık ortalama kazancı 9.68 dolardır (Reports of the Immigration Commission Immigrant in Industries Part 3, ve Part 4, 1911;83). Aynı çalışmaya göre bu sektörde Türkler haftalık 6.94, Rumlar 7.06, Makedonyadan gelenler 7.09 dolar gelir elde etmekteydiler. Arnavutlar da muhtemelen bunlara çok yakın bir oranda para kazanabiliyorlardı. Bu çalışmaya göre ABD'nin dışında doğmuş olan göçmenlerin ortalama haftalık kazancı 10.45 dolardır ki buradan Osmanlı Devleti'nden göç etmiş olanların ortalamaya göre daha düşük bir ücretle çalıştıkları sonucu çıkarılabilir.

Osmanlı Arnavutları bot ve ayakkabı sektöründe de çalışmayı tercih etmişlerdi. 9.906 kişiyile yapılmış bir araştırmaya göre bu sektörde çalışan Rumların haftalık kazancı 9.46 dolar-ken ABD dışında doğmuş göçmenler ortalama 11.19 dolar gelir elde etmekteydi (Reports of the Immigration Commission Immigrant in Industries Part 8, Part 9, Part 10, 1911; 258). Rumlarla aynı mahallelerde yaşayıp benzer sektörlerde çalışan Arnavutların da Rumlara yakın bir ücret alıp genel ortalamanın altında bir gelir elde ettikleri söylenebilir. Deri sektöründe de durum çok farklı değildi. 10.912 kişi ile yapılan bir çalışmaya göre haftalık ortalama kazanç 10.27 dolar, Rumların ortalama haftalık kazancı ise 9.26 dolardır (Reports of the Immigration Commission Immigrant in Industries Part 8, Part 9, Part 10, 1911; 43-45).

Demir-çelik endüstrisine bakıldığında ABD dışında doğmuş göçmenlerin haftalık ortalama kazançları 13.29 dolar, Rumların 10.70, Bulgarların 10.41, Makedonyadan gelenlerin ise 9.30dolardır (Reports of the Immigration Commission Immigrant in Industries Part 2, Vol 1, 1911; 48). Görüldüğü üzere bu sektörde de Balkanlardan gelen göçmenlerin kazançları ortalamasının altında kalmaktadır.

Seyyar satıcılık veya fabrikada işçilik olsun ABD'ye çalışmak için gelen Osmanlı Arnavutları burada refah içinde yaşayabilecekleri bir miktar parayı kazandıktan sonra memleketlerine dönmek niyetindeydiler. O yüzden girdikleri işlerde daha sabırlı ve itaatkar davranarak işlerini kaybetmeme mücadelesi veriyorlardı. Bu sebeple de iş verenler tarafından tercih ediliyorlar, işten ayrıldıktan sonra bile geri geldiklerinde hemen işe alınıyorlardı (Federal Writers' Project, 1939;90). Daha az masraf edip daha çok para biriktirmek amacıyla ucuz, bakımsız yerlerde kalabalık olarak yaşayıp uzun saatler çalışmak zorunda kalan Osmanlı Arnavutları ABD'de oldukça zorlu bir yaşam sürüyorlardı.

Sonuç

1870 ile 1912 yılları arasında ABD'ye göç etmiş Osmanlı Arnavutlarının tam sayısı net olarak belirlenememekle beraber ABD'de yapılan 1910 ve 1920 yılları nüfus sayımlarına göre 4.281'den az olmadığı söylenebilir. 1912 yılına kadar göç edenler genellikle eğitim seviyeleri düşük, vasıfsız işçi konumunda ve yaş ortalaması 22,9 olan bekar erkeklerden oluşuyordu. Refah içinde yaşayabilecekleri parayı kazanıp derhal memleketlerine geri dönmek arzusundaydılar. Ekonomik kaygılar ile göç edenler dışında askerlik vazifesinden kurtulmak için göç edenler ile siyasi amaçlarla memleketlerinden ayrılan bir küçük bir aydın grubu da vardı. ABD'de buldukları şehirlerde seyyar satıcılık yaparak ya da yoğun olarak tekstil, ayakkabı, demir-çelik, deri vb. fabrikalarında işçi olarak çalışarak para kazanıyorlardı. Giderleri düşük tutmak amacıyla da lüks olmayan evlerde kalabalık olarak yaşamaktaydılar. Sosyal faaliyetleri çok geniş olmasa da geleneklerine bağlılıklarını sürdürüyorlardı. Siyasi nedenlerle göç etmiş küçük bir Arnavut aydın grubunun mücadelesiyle sadece ekonomik kaygılarla göç etmiş olan Osmanlı Arnavutları zaman içinde milli bilinç kazanmışlardı. Arnavut aydınlar yoğun mücadelelerle kendilerine ait organizasyonlar ve cemiyetler kurabilmişler, gazeteler çıkararak basın yayın faaliyeti yürütmüşlerdir. Ayrıca yine milliyetçi mücadelenin bir eseri olarak 1908 yılında ABD'de bağımsız kiliselerine sahip olmuşlardır. Osmanlı Arnavutları çoğunlukla siyasi amaçlarla göç etmemişler ancak ABD'de siyasi olarak bilinçlenmişlerdi. Diğer bir taraftan Osmanlı Devleti de ABD'deki Osmanlı Arnavutlarının faaliyetlerini dikkatle takip etmekteydi. Arnavutların yaptıkları toplantılar, toplandıkları yerlerin adresleri, basın yayın faaliyetleri, öne çıkan liderlerin konuşmaları, ilişkileri dikkatle izlenip sefaretlerce Osmanlı yönetimine bildirilmekteydi.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası, (BOA. BEO.) 2793.2094.42.001.001.
BOA. BEO. 2793.2094.42.002.001.
BOA. BEO. 3072. 230. 344. 003. 001.
BOA. BEO. 3072. 230. 344. 02. 001.
BOA. BEO. 3116. 233. 675.
BOA. BEO. 3997. 299. 749.
BOA. Dahiliye, Hukuk, (BOA. DH. H...), 511. 14. 003.001.
BOA. Dahiliye, Muamelat, (BOA. DH. TMIK. M.), 223.75.002.001.
BOA. Dahiliye, Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi, (BOA. DH. SN. THR.), 41.86. 60)
BOA. DH. SN. THR. 41. 86. 56.
BOA. (Dahiliye, Siyasi), DH. SYS. 153. 30.
BOA. DH. SYS. 82. 2.
BOA. (Dahiliye, Şifre Kalemi), DH. ŞFR. 381. 66. 001. 004-006.
BOA. DH. ŞFR. 381. 66. 001-003.
BOA. DH. ŞFR. 402. 65.
BOA. (Dahiliye Muamelat) DH. TMIK. M. 242. 41. 004.
BOA. DH. TMIK. M. 242. 41. 007. 004.
BOA. DH. TMIK. M. 260.43.006.001.
BOA. (Hariciye Nezareti, Siyasi) HR. SYS. 145. 29.
BOA. HR. SYS. 2743. 50.
BOA. (Hariciye Nezareti, Tercüme Odası HR), TO. 539. 65. 01.
BOA. HR. TO. 539. 80.
BOA. İrade, Dahiliye, (BOA. İ. DH), 1456.53.016.002.
BOA. İ. DH. 1456. 018. 001.
BOA. İ. DH. 1456. 53. 014. 001.
BOA. (Yıldız, Mütenevvi Maruzat), Y. MTV. 304. 30.
BOA. Y. MTV. 305. 76.
BOA. (Yıldız, Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik), Y. PRK. EŞA. 51. 90.
BOA. Y. PRK. EŞA. 52. 99.

Meclis Zabıtları

Meclis-i Mebusan1:6 12 Teşrinievvel 1327 (1911) C.1, s. 106.

Komisyon Raporları

Reports of the Immigration Comission Abstract of Reports of the Immigration Comission with Conclusions and recommendations and Views of Minority, Vol. 1. (1911). Washington Government Printing Office.

Reports of the Immigration Comission Abstract of Reports of the Immigration Comission with Conclusions and recommendations and Views of Minority Vol. 2. (1911). Washington Government Printing Office.

Reports of the Immigration Commission, Immigrants in Industries, Part 2: Iron and Steel Manufacturing, Vol. 1, (1911). Washington Government Printing Office.

Reports of the Immigration Commission Immigrant in Industries Part 3: Cotton Goods Manufacturing in the North Atlantic States, Part 4: Woolen Worsted Goods Manufacturing, (1911). Washington, Government Printing Office.

Reports of the Immigration Commission, Immigrants in Industries, Part 8:Leather and Manufacturing, Part 9: Boot and Shoe Manufacturing, Part: 10 Glove Manufacturing, (1911). Washington Government Printing Office.

Kitap, Makale ve Tezler

Ağanoğlu, H., Yıldırım S. B., Yıldıztaş, M. (Haz.). (2008). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Ahmet Şerif. (1999). *Arnavutluk'ta Suriye'de Trablusgarp'ta Tanin*.(II. Cilt). (Haz. M. Ç. Börekçi). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bali, R. N. (2004). *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya Amerika'ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Bolat, Cahide. (2000). *Redif Teşkilatı (1834-1876)*, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.

Clayer, N. (2013). *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (Çev. A. Berktaş). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Comission. (1913). *The People of Eastern Orthodox Churches, The Seperated Churches of the East and Other Slavs*. Sprigfield, Massachusetts.

Constantine, A. C. (1919). *Albania, Past and Present*. New York: Macmillan Company.

Çadircı, Musa. (2008). *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*. Ankara: İmge.

Demo, C. A. (1960). *The Albanians in America: The First Arrivals*. Boston.

Federal Writers' Project. (1939). *The Albanian Struggle in the Old World and New*. New York: Amy Press.

Genç, H. İ., Bozkurt, M. (2010). Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo- Ekonomik Durumu (1850-1915). *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. Cilt. XXVIII, Sayı I. ss. 71-103.

Gounaris, B. C. (1989). Emigration from Macedonia in the early Twentieth Century. *Journal of Modern Greek Studies*, 7(1), John Hopkins University Press, ss.133-153.

Hristov, P. (2015). The Balkan Gurbet: Traditionals Patterns and New Trends, İçinde H. Vermeulen ve M. Baldwin,- E., R. V. Boeschoten (Ed.), *Migration in the Southern Balkans from Ottoman Territory to Globalized Nation States*, IMISCOE. New York, Dordrecht, London: Springer Open, ss. 31-46.

Kuzucu, K. (2012). Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XII (2). ss. 323-324.

Nagi, D. L. (1989). *The Albanian- American Odyssey, A Pilot Study of the Albanian Community of Boston, Massachusetts*, New York: AMS Press.

Nizamoğlu, Y. (2013). Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları. *OTAM*. 33. ss.197-228.

Roucek, J. S. (1945). Albanian Americans İçinde: Brown, F. J., Roucek J. S. (Ed.), *One America The History, Contributions and Present Problems of Our Racial and National Mino Minorities*, New York: Prentice- Hall, Inc.

Salihi, R. (2007). *Making Nation Abroad: The Role of Migrant Colonies in the Establishment of Albania*, Basılmamış Doktora Tezi, Degree of Doctor of Philosophy, The University of Texas at Arlington.

Sarıçelik, P. K. (2018). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında XIX. ve XX. Yüzyılda Balkanlar'da Çekirge Felaketi. İçinde Prof. Dr. Z. Gölen, Prof. Dr. Z. Çetin, Doç. Dr. A. Temizer (Ed.) *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*. Ankara: Gece Kitaplığı. ss. 283-309.

Skendi, S. (1967). *The Albanian National Awakening 1878-1912*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Spahiu, A. (2018). *Fan Noli's American Years Notes on a Great American Albanian*. (Trans. Getoar Mjeku). (2. Ed.). Houston, Texas: Jalifat Publishing.

The Pan- Epirotic Union. (1919). *Statement of the Natives of Korytsa and Kolonia, Members of the Pan- Epirotic Union in America in Reply to the Declaration of the Pan- Albanian Federation in America*. December, Boston, Massachusetts.

Trix, F. (2001). *Albanians in Michigan*. East Lansing: Michigan State University Press.

Turna, N. (2003). *19. YY'den 20. YY'ye Osmanlı Topraklarında Seyahat, Göç ve Asayiş Belgeleri Mürur Tezkereleri*. İstanbul: Kaknüs Tarih, 2003.

Yalman, A. E. (1970). *Yakın Tarihte Görüp Geçirdiklerim, Cilt 1, (1889- 1918)*. İstanbul: Yenilik Basımevi.